

MARÓTI EGON

AZ ANTIK PENTATLON FUTÓSZÁMÁNAK ÉS A VERSENYSZÁMOK SORRENDJÉNEK PROBLÉMÁIHOZ

I.

Az antik pentatlon futószámával kapcsolatban elsősorban két kérdés érdemel figyelmet: 1) a versenyfutás távja; 2) a futószám helye a verseny lebonyolításának sorrendjében.

1. Az antik pentatlon versenyszámaait felsoroló forrásaink, mint alább majd látni fogjuk, több esetben is téves, hibás közlést tartalmaznak. A futást (δρόμος) azonban kivétel nélkül felsorolják az öt szám között. Ám arról, hogy mi volt a pentatlonfutás távja – amint Mező Ferenc írja¹ –, arról egyikük sem nyilatkozik. Újabban Bean is különösnek tartja, hogy erről sehol sem történik említés².

¹ Mező¹ 126. (= Geschichte der olympischen Spiele. München 1930, 110.)

RÖVIDÍTÉSEK A LÁBJEGYZETEKBE

- BEAN = G. F. BEAN: Victory in Pentathlon. AJA 60 [1965] 361–368.
BREIN = FR. BREIN: Die Wertung im Pentathlon. FuF 1980, 89–93.
EBERT 1963 = J. EBERT: Zum Pentathlon der Antike. ASAW Bd. 56. Heft 1. Berlin 1963.
EBERT 1972 = J. EBERT: Griechische Epigramme auf Sieger an gymnischen und hippischen Agonen. ASAW Bd. 63. Heft 2. Berlin 1972.
HARRIS = H. A. HARRIS: Sport in Greece and Rome. 1972. (Repr. 1984.)
JÜTHNER = J. JÜTHNER: Pentathlon. In: RE XIX 1 [1937] 524–528. col.
KLEE = TH. KLEE: Zur Geschichte der gymnischen Agone an griechischen Festen. Leipzig-Berlin 1918. (Repr. Chicago 1980.)
KRAUSE 1838 = J. H. KRAUSE: Olympia, oder Darstellung der großen olympischen Spiele... Wien 1838.
KRAUSE 1841 = J. H. KRAUSE: Die Pythien, Nemeen, Isthmien. Leipzig 1841.
MARÓTI = MARÓTI E.: Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ο Ν Ι Κ Η Σ. Megjegyzések a pánhellén versenyek periodos-győztes fogalmához. AntTan 32 [1985-86] 1–17.
MEZŐ = MEZŐ F.: Az olympiai játékok története. Budapest 1929. ²1978.
MORETTI 1953 = L. MORETTI: Iscrizioni agonistiche greche. Roma 1953.
MORETTI 1957 = L. MORETTI: Olimpionikai. I vincitori negli antichi agoni olimpici. Roma 1957.
PATRUCCO = R. PATRUCCO: Lo sport nella Grecia antica. Firenze 1972.
WEILER = I. WEILER: Der Sport bei den Völkern der Alten Welt. Darmstadt 1981.

² BEAN 363. (ld. 14. jz.)

1.1. Ennek ellenére Krause óta – minden külön indokolás nélkül – általánosan elfogadott felfogás, hogy a táv 1 stadion (στᾶδιον) volt³. Egyedül J. Ebert hajlott annak feltételezésére, hogy a pentatlonfutás távja 5 stadion lehetett⁴. Erre vonatkozóan természetesen nincs antik forrásadat, sőt arra vonatkozóan sem, hogy ilyen távú versenyt bárhol, bármikor rendeztek volna.⁵ A feltevés azonban eleve valószínűtlen, mivel a számnak mindenképpen rövidtávú futásnak kellett lennie – maximum δίαυλος-nak –, márpedig az 5 stadion Olympiában – a körülményeket tekintve – a mai ezer méteres síkfutásnak felel meg. Ne felejtjük el, hogy a δόλιχος ('hosszútáv') távja 7 és 20 (24) stadion között váltakozott, amit a mai 1500–5000 méteres síkfutással lehet összevetni: tehát szintén középtáv a mi fogalmaink szerint, de nem elsősorban gyorsaságot megkívánó feladat; már az 5 stadion sem az. Márpedig a pentatlonversenyzőtől, s futásban elsősorban ezt tartották kívánatosnak, jellemzőnek. Arisztotelész ezért tartja a pentatlonversenyzőket a legszebb felépítésűeknek, mert erő és gyorsaság tekintetében egyaránt fejlettek.⁶ Összhangban van ezzel pl. Pauszaniasz nyilatkozata is.⁷

1.2. Nemcsak ilyen közvetett támpont áll azonban rendelkezésünkre a kérdés eldöntéséhez, a communis opinio alátámasztásához, hanem egy direkt forrásadat is. Mégpedig Lukilliosz epigrammája, amelyben a pentatlon számainak, a versenyző kudarcainak szatirikus taglalása során a következő olvasható: ἔδραμε τὸ στᾶδιον.⁸ Az epigramma kétségkívül paródia.⁹ Ez azonban mit sem von le a forrásértékéből,

³ J.H.KRAUSE: *Gymnastik und Agonistik der Hellenen*. Leipzig 1841, 345. Újabbán J.JÜTHNER: *Stadion*. RE III A [1929] nr. 3. 1963; BEAN: 364. lap 13. jz.; J.DELORME: *Gymnasion. Étude sur les monuments consacrés a l'éducation en Grèce*. Paris 1960, 111; PATRUCCO 192; HARRIS 34; M.I.FINLEY–H.W.PLEKET: *Az olimpiai játékok első ezer éve*. Budapest 1980, 49; V.ZAMAROVSKY: *Élő Olimpia*. Bratislava 1984, 184.

⁴ EBERT 1963, 10. Az ő irányításával készült „Olympia von den Anfängen bis zu Coubertin” c. kötetben (Leipzig 1980, 60) viszont az áll, hogy általában az egyszerű stadionfutást ismerik el.

⁵ Meghökkenítő félreértést találunk a kiváló grecista KÖVENDY DÉNES egyik Platon-fordításában, nyilvánvalóan tárgyi tájékozatlanság következtében. *Plat. Nom.* VIII 833b. *Platon Összes Művei*, 1984, III 788. lapján ez áll: „A hírnök tehát, akárcsak manapság, a versenyen először a versenyfutókat szólítja elő. – Először vonul be, aki egyszadionnyi távon akar ... versenyezni. Másodszor az, aki a kétszeres távon; harmadszor, aki lovaglásban (sic!); negyedszer az, aki hosszú távon.” – Platon nyilván a „hippiké” elnevezésű futószámra gondolt, aminek a távja a lóversenyek szokásos – 4 stadion hosszúságú – távjával egyezett, s nyilván ez az elnevezés oka is.

⁶ *Rhet.* I 5 (1361b.): οἱ πένταθλοι κάλλιστοι, ὅτι πρὸς βίαν καὶ πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν. Vö.: JÜTHNER 525; PATRUCCO 191.

⁷ Az arisztotelészi arányosság, sokoldalúság elvéhez a pentatlonban vö. Pauszaniasz V 21,4, amely szerint az olimpiai győzelmet gyors lábbal és testi erővel kell kivívni (ὠκύτητι τῶν ποδῶν καὶ ὑπὸ ἰσχύος σώματος...), nem pénzzel. – Pindarosz (*Ol.* I 95-96) szerint is a gyors lábak és az acélos erő küzdenek az olimpiákon a versenydíjért: ...ἵνα ταχυτὰς ποδῶν ἐρίζονται | ἀκμαὶ τ' ἰσχύος θρασύπνοιοι. – Ld. még *Odüssz.* VIII 147-148. – A sport és a katonai kiképzés összefüggéseire utal Platon, amikor megállapítja (*Nom.* VIII 833a), hogy a háború szempontjából a legfontosabb a test fűrgesége, mind a lábé, mind a kezé.

⁸ *Anth. Palat.* XI 84,2. Vö.: PATRUCCO 192. lap és 4. jz.

hiszen a szerző a témában igen precíz tájékozottságot mutat: a pentatlon öt számát pontosan ismeri; a sorrendet illető megoldása és különböző túlzásai a hatás, a csattanó szándékával magyarázhatók¹⁰. S különben is, minden paródiának csak akkor van értelme, ha a lényegyet tekintve nem rugaszkodik el teljesen a valóságtól, ha az olvasó (néző) ráismer belőle az eredetire...¹¹

13. Ezen kívül is találkozunk néhány esetben a stadionfutásnak (στάδιον) egyszerűen δρόμος megjelölésével. Így mindjárt az első olympiai stadion-győzelmet *dromos*-nak mondja Africanus listája (*ad ol.* 1. = Kr.e. 776). S Pauszaniasz két helyen is így beszél Koroibosz győzelméről: V 8,6: ἐξ οὗ γὰρ τὸ συνεχὲς ταῖς μνήμαις ἐπὶ ταῖς ὀλυμπιάσιν ἐστίν, δρόμου μὲν ἄθλα ἐτέθη πρῶτον, καὶ Ἥλειος Κόροιβος ἐνίκα. Márpedig ez akkor még mindössze egyetlen szám, és épp a stadionfutás volt! Vö.: VIII 26,4: καὶ αὐθις ἐξ ἀρχῆς Ὀλύμπια ἤγαγον, τότε δρόμου σφίσις ἄθλα ἐτέθη μόνον καὶ ὁ Κόροιβος ἐνίκησε.

Szophoklész Élektarájának 684. sora szerint az első versenyszám a *dromosz* volt: δρόμον προκηρύξαντος, οὗ πρώτη κρίσις.¹² Márpedig az első szám hagyományosan valóban a stadionfutás volt.¹³

2. A rendelkezésünkre álló antik forrásanyag alapján megnyugtatóan, egyértelműen megállapítható a pentatlon öt száma¹⁴. Ezek között három az ötös verseny sajátos eleme volt, görög kifejezéssel élve ἴδια τῶ πεντάθλω (Pollux 3,151), így az ugrás (ἄλμα), a diszkoszvetés (δίσκος) és a gerelyhajítás (ἄκόντιον). A pentatlonnak ezek az alkotórészei külön-külön versenyszámként ténylegesen csak kisebb helyi rendezvényeken szerepeltek elvétve, ám a négy nagy pánhellén játékon soha.¹⁵ Az

⁹ Vö.: SCHRÖDER: *Der Sport im Altertum*. Berlin 1927, 71-72; B.BILINSKI: *L'agonistica sportiva nella Grecia Antica*. Roma 1961. (Accad. Polacca ... Conferenze, Fascicolo 12.) 119-120. Különösen behatóan foglalkozott az epigrammával L.ROBERT: *Les épigrammes satiriques de Lucillius sur les athlètes: parodie et réalité*. In: *Entretiens sur l'Antiquité Classique*, Tome XIV. Genève 1968, 181-291. Szerinte a parodisztikus invenció a sikertelenség eltúlzásában nyilvánul meg (237-239): az abszurd ötszörös vereség komikus ellentétben van a pentatlongyőzelemhez szükséges három részgyőzelemmel. Viszont az epigramma minden versenyszám megjelölésére korrekt terminus technicust alkalmaz.

¹⁰ Vö. alább a 3.1. pontot!

¹¹ Vö. más összefüggésben MARÓTI E.: A paródia Vergiliusnál. *AntTan* 33 [1987-88] 129-130, 133 (= *Die Parodie bei Vergil*. *ACD* 23 [1987] 57, 61, ill. *Parodia*, in: *Enciclopedia Virgiliana*, III. Roma 1986, 984.

¹² Vö.: Platón, *Nom.* VIII 333a: σταδιοδρόμον πρῶτον κῆρυξ παρακαλεῖ.

¹³ WEILER szerint (130) Oresztész kocsiversenyben és valószínűleg pentatlonban győzött Szophoklész előadása szerint.

¹⁴ Mint BREIN (89) jogosan megállapítja, e tekintetben régóta kialakult az egyetértés.

¹⁵ Vö.: JÜTHNER 524, 525; ZAMAROVSKY 184; újabban: MERLE KLANGDOM, *ZPE* 78 [1989] 13. - Különben már Pindarosznál (*Isthm.* I 30-36) olvasható, hogy abban a korban, amikor még nem volt meg a pentatlon, akkor az atléták az egyes versenyszámokban külön mérték össze tudásukat. Mellesleg a Péleusz-féle argonauták versenye a két korszak kontaminálásának az eredménye, és semmi köze sincsen a történeti pentatlonhoz! Vö.: BEAN 363; PATRUCCO 196; ZAMAROVSKY 183.

említettekhez járult a futás (δρόμος) – bízvást mondhatjuk, hogy a stadionfutás (στάδιον) – és a birkózás (πάλη).

A futószám elhelyezkedésének a kérdése ezzel átvezet a pentatlon versenyszámai sorrendjének a vizsgálatához általában.

2.1. Az öt alkotóelem számos forrásban található együtt, azonban ezek egyike sem mondja ki, hogy a szöveg sorrendje a versenyszámok tényleges sorrendjét jelenti; s a pentatlon részletkérdéseire, egyes mozzanataira vonatkozó közlések sem tartalmazzak utalást a verseny gyakorlati lebonyolításának rendjére. Pymódon lényegében egyes konkrét küzdelmekre vonatkozó forrásközlések tanulmányozására vagyunk utalva, illetőleg – mint látni fogjuk – néhány kellőképpen figyelembe nem vett forrás vizsgálatára (3.1.–3.3.), valamint egy lényeges szempont érvényesítéséből (5.1.–11.) adódó lehetőségek kiaknázására alapíthatjuk következtetéseinket.

Visszatérve azokra a felsorolásokra, amelyekre főtebb utaltunk: eleve elvetendőek azok a közlések, amelyek tévesen jelölnek meg oda nem tartozó elemeket, mint például az ökölnívást (πυγμή)¹⁶ vagy a pankrációt (παγκράτιον).¹⁷

A versenyszámok sorrendje szempontjából nem tekinthető mérvadónak a Szimonidész neve alatt fentmaradt győzelmi epigramma¹⁸ sem, amely az egyes elemeket ugyan helyesen tünteti fel, azonban a felsorolásának megfogalmazását nyilvánvaló metrikai kényszer is befolyásolta¹⁹:

Ἴσθμια καὶ Πυθοὶ ὁ Φίλωνος ἐνίκα
ἄλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

Ugyancsak hasznavehetetlenek a glosszajellegű, részben egymásnak is ellentmondó felsorolások.²⁰

¹⁶ Így Schol. rec. ad Pind. *Ol.* XIII 39., az ugrás helyett; hasonlóképpen Schol. Niceph. Greg. *ad Synes.* p. 428.

¹⁷ Így Schol. Aristeid. *Panath.* III p. 339. (DIND.) szintén az ugrás, ill. Favorinus, s.v. *pentathlon*, a gerelyhajítás helyett.

¹⁸ Ld. Anth. Plan. I 3. = Fg. 153 BERGK; 151 DIEHL; EBERT 1972, nr. 60.; PAGE XLII (240-241).

¹⁹ Így pl. már F.FEDDE: *Der Fünfkampf der Hellenen. Program Breslau* (Gymn. zu St. Elisabet. Bericht über das Schuljahr 1887/1888.) Beilagen 7; M.FABER: *Zum Fünfkampf der Griechen. Philol.* 50 [1891] 474-489; PH.E.LEGRAND in *Dict. Ant.* IV (Paris 1906) 805., s.v. *Quinquetium*. – Újabban JÜTHNER 526; PATRUCCO 196; BREIN i.h.; ZAMAROVSKY i.h. – H.BENGTSON (*Die olympischen Spiele in der Antike. Zürich-Stuttgart* 1971. ²1972, 40) szerint nem tudni, vajon az olympián is ez volt-e a sorrend, ill. azzal is számolni kell, hogy időnként és helyenként nem volt egységes a szabályzat. L.MORETTI (Un regolamento per la gara del pentatlo. *RFIC* 34 [1956] 60) is úgy véli, hogy a sorrendet helyenként variálták. BREIN i.h. szerint viszont a sorrend mindenütt az olympiaihoz igazodott. EBERT 1972 (182) arra is gondol, hogy az *Odysszeia* VIII 103. sorával kívánt költői versenyre kelni a szerző. – Különben, mint látni fogjuk, a sorrend már csak a két dobószám egymás mellé állítása miatt is elfogadhatatlan.

²⁰ Mint Eustath. 1320, 18: ἄλμα, πάλη, δίσκευμα, κοντὸν καὶ δρόμος. Schol. Soph. *El.* 691: ἄλμα, δίσκον, ἄκοντα, δρόμον, πάλην... Festus, s.v. *pentathlum: antiqui quinquetium dixerunt. id autem genus exercitationis ex his quique artibus constat, iactu disci, cursu, saltu, iaculatione, luctatione.*

2.2. Van hát egyáltalán valami, amit tudunk, biztosra vehetünk a sorrendet illetően? Egy dolgot minden további nélkül, mégpedig azt, hogy a birkózás volt az utolsó, az ötödik szám: ebben teljes az egyetértés a kutatók között²¹, mégpedig lényegében a következő konkrét versenyekre, eseményekre vonatkozó forrásközlések, megfogalmazások alapján.

Bakkhylidész a következő szavakkal ünnepli a nemeai pentatlonversenyben győztes phleiuszi Automedész diadalát: ἡ τελευταίος ἀμάρυγμα πάλας²². Automedész előzetesen győzött diszkoszvetésben és gerelyhajításban is²³.

Hasonló győzelmet aratott az androszi Hieronymosz – az első ismert nem spártai pentatlongyőztes – valószínűleg a 72. olimpián²⁴ – az éliszi Tiszamenész felett, aki megnyerte a futást és az ugrást²⁵. Hieronymosz, akárcsak az említett Automedész, nyilván a két dobószámban ért el sikert²⁶.

Hasonló típusú versenyző lehetett az a név szerint nem ismert epheszosi atléta, akinek a Kr.u. 2. században emelt, győzelmeit felsoroló feliratán a kérdéses három számban való veretlenségét, legyőzhetetlenségét hirdető szokatlan ἀπαραδίσκευτος, ἀπαρακόντιστος ἄλειπτος epithetonok olvashatók²⁷.

2.3. Azt mondtuk, egyértelműen bizonyos, hogy a pentatlon versenyszámai sorában a birkózás volt az utolsó, az ötödik. Ezt a megállapítást annyiban kell korrigálnunk, illetve azzal a megszorítással kell értenünk, hogy természetesen csak akkor, ha erre egyáltalán sor került, s nem dőlt el már előbb a verseny. Fenti konkrét példáinkból ugyanis már láthattuk: a pentatlon összgyőzelmének, a végső győzelemnek az

²¹ Már KRAUSE (i.m. 486-, 494) szerint a birkózás volt az 5. szám; vö.: Hérodot. IX 33. Pauszan. III 11,6; Xen. Hell. VII 4,29; Bakkhyl. 9,27-; Artemidórosz I 57. – Ld. még P.GARDNER, JHS 1 [1880] 214; JÜTINER, 525-526; SCHRÖDER, i.m. 100-101; L.MORETTI 1953, 17; EBERT 1963, 18; W.RUDOLPH: Olympischer Kampfsport in der Antike. (DAWB 47) Berlin 1965, 5. lap 1. jz.; BENTSON, i.m. 40; PATRUCCO, 197; BREIN, 90; I.WEILER 192.

²² 9,36. A birkózáshoz mint befejező versenyszámhoz vö. Pind. Nem. VII 70-72. (ld. még alább 9. old. 43. jz.); Xen. Hell. VII 4,29.

²³ Vö. uo. 32-35: ... διακὸν τροχοειδέα ῥίπτον, καὶ μελαμφύλλου κλάδον|ἀκτέας ἐς αἰπεινὰν προπέμπτων|αἰθέρ' ἐκ χειρὸς βοᾶν ὤτρυνε λαῶν...

²⁴ Kr.e. 492-ben; vö.: MORETTI 1957, 81-82, nr. 173.

²⁵ Pauszan. III 11,6: οὕτω πένταθλον Ὀλυμπίασιν ἀσκήσας ἀπῆλθεν ἡττηθείς, καίτοι τὰ δύο γε ἦν πρῶτος· καὶ γὰρ δρόμῳι τε ἐκράτει καὶ πηδήματι Ἰερώνυμον <τὸν> Ἄνδριον, καταπαλαίοθεις δὲ ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀμαρτῶν τῆς νίκης... Vö.: Hérodot. IX 33.

²⁶ Vö.: MEZŐ, 157-158; MORETTI 1957, i.h.; EBERT 1963, 3.

²⁷ Ld. MORETTI 1953, 219-, nr. 75. Vö.: EBERT 1963, 5; PATRUCCO, 209.

elnyeréséhez elég volt három részgyőzelem,²⁸ amiként magának – az olympia versenyprogramjába a pentatlonnal egyidőben bevezetett – birkózásnak a megnyeréséhez is elég volt három sikeres akció a lehetséges ötből.²⁹ Előbbi megállapításunkat nemcsak a fenti – természetesen még szaporítható – konkrét esetek tanúbizonyságára alapíthatjuk, hanem a tételt *expressis verbis* megfogalmazó antik nyilatkozatokra, megjegyzésekre is. Ilyen például a következő: *πένταθλοι ... ἢ ἀντὶ τοῦ οἱ πέντε ἀγωνίζομενοι, ἢ οἱ ἐν πέντε ἀγωνισμασι νικῶντες, οὐχ ὅτι πάντες οἱ πένταθλοι πάντα νικῶσιν· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς τρία τῶν πέντε πρὸς νίκην...*³⁰

Már korábban hivatkoztunk a birkózás analógiájára, egyben utalással a pentatlongyőzelemnek azonos szemlélet, logika alapján átgondolt rendjére.³¹ Arra tudniillik, hogy a birkózásban is három sikeres akció döntött; a győzelmi arány lehetett tehát 3:0, 3:1 és 3:2 (mint manapság például a teniszben), de három győztes akció elérése egyben a verseny végét is jelentette³², nem kellett az elvben lehetséges öt dobásig folytatni. Hasonló volt a helyzet a pentatlonban is. Ezzel állhat összefüggésben az a tény, hogy a győzelem kifejezésére, a győztes megjelölésére ugyanazon szócsalád származékait használták, amelyek a hármas sikert fejezték ki, így az *ἀποτριάξαι*, *τριακτῆρος* terminusokat³³. A pentatlonra vonatkozóan: *ἐπὶ δὲ πεντάθλου τὸ νικῆσαι, ἀποτριάξαι λέγουσιν* (Pollux III 151); *τριακτῆρος νικητοῦ ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐν τοῖς πεντάθλοις ἀποτρίαζόντων ἐπ' ἐλπίδι νίκης*³⁴. Ide tartozik Plutarkhosznak (*quaest. conv. IX 2*) nehézkes, metaforikus megfogalmazása, amely szerint az *ἄλφα* három vonatkozásban múlja fölül és győzi le a többi betűt, akárcsak a pentatlonisták versenytársaikat: *διὸ*

²⁸ Vö. pl. JÜTHNER, 526; MORETTI 1953, 17-18, ill. 204. ad nr. 82; BEAN, 361, 363; EBERT 1963, 2-, 6-; uő 1972, 60, 182; PATRUCCO, 203; FINLEY-PLEKET, i.m. 51; H.A.HARRIS: The method of deciding victory in the pentathlon. G and R. [1972] 64; R.MERKELBACH, ZPE 11 [1973] 262.

²⁹ Vö.: MEZŐ, 90; RUDOLPH, i.m. 29, 37. – A három sikeres akciót kifejező *τρία παλαίσματα* közmodósossá vált, ld. Aisch. *Eumen.* 589; Platón, *Euthydem.* 277 D; *Phaedr.* 256 B.

³⁰ Schol. Aristeid. *Panath.* III 339 (DIND.) Vö. P. Aelii Aristidis Opera quae exstant omnia. I. Lugduni Batavorum 1976. Ed. F.W.LENZ, 393: *...ἐμοὶ μὲν οὐδὲ πένταθλοι δοκοῦσιν οἱ πάντα νικῶντες τοσοῦτον τοῖς πᾶσι κράτειν.*

³¹ *AntTan* 12 [1965] 279 (= *Téstneveléstudomány* 2 [1967] 69); uő: Az antik pentathlon rejtelmei. *Élet és Tudomány* 1988, 1270.

³² Vö.: Seneca, *de benef.* 5, 3.: *luctor ter abiectus perdidit palman.*

³³ Vö.: MEZŐ 158-159; JÜTHNER 1937, 257; uő: Philostratos über Gymnastik. Leipzig und Berlin 1909 (Repr. Amsterdam 1969) 207; BEAN 361, I. 2; EBERT 1963, 5; PATRUCCO 216; M.BARON POLIAKOFF: Studies in the Terminology of the Greek Combat Sports. Frankfurt am Main 1986, 10. lap 38. jz., 64. lap.

³⁴ Schol. Aisch. *Ag.* 171. – Az *ἐπ' ἐλπίδι νίκης* szavakból adódó probléma értelmezésében eltérnek az álláspontok; ld. EBERT 1963, 22; PATRUCCO, 211, 216. A birkózókra vonatkozóan ld. Suda: *Τριακθῆναι*. *λέγουσιν οἱ παλαιστρικοὶ ἀντὶ τοῦ τρις πέσειν.*

τοῖς τρισὶν ὥσπερ οἱ πένταθλοι περίεσι καὶ νικᾷ (sc. τὸ ἄλφα), τὰ μὲν πολλὰ τῷ φωνᾶεν εἶναι, τὰ δ' αὐτῷ φωνάεντα τῷ δίχρονον, ταῦτα δ' αὐτὰ τῷ πεφυκέναι καθηγεῖσθαι, δευτερεύειν δὲ μηδέποτε μηδ' ἀκολουθεῖν ...³⁵

24. Tehát a végső győzelem eléréséhez a pentatlonban elegendő volt három részgyőzelem. Ezt azonban el lehetett érni már az első három számban is, amint ezt egy 1917-ben publikált lydiai (Philadelphia) feliraton olvashatjuk: νεικήσας ... πένταθλου πρώτη τρειάδι.³⁶

Általánosan elfogadott nézet, hogy a három speciális pentatlonszám egymást követő, összefüggő tömböt alkotott.³⁷ A sorrendjüket illetően az ismert konkrét esetekben – mint főntebb, a 2.2. részben Automedész győzelmével kapcsolatban idézett Bakkhylidész-helyen is – a két dobószám közül a diszkoszvetés volt az első, a gerelyhajítás a második. Az alsó, illetve a felső végtagok, a lábak és karok váltakozó terhelésének elve alapján³⁸ kézenfekvő, hogy az ugrást a két dobószám közé iktatták be. Vannak, akik szerint ez a hármas alkotta a pentatlon első három számát, mert így maradéktalanul érvényesült ez a szempont, tudniillik: diszkosz – ugrás – gerely – futás – birkózás.³⁹ Az illető szerzők azonban elsiklanak afelett, hogy ezt a sorrendet semmiféle forrásadat sem igazolja;⁴⁰ továbbá afelett is, hogy szóban forgó elvnek az is megfelel, ha a futást tekintjük az első számnak! Mindenesetre a kutatók felfogása erősen megoszlik abban a tekintetben, hogy a futást az első,⁴¹ vagy a negyedik⁴² helyre tegyék-e.

A holtpontról egy Pindarosz- és egy Pauszanasz-hely mozdíthat el. Pindarosz 7. nemeai ódájából (70-) kiderül, hogy valamilyen szabálytalanság miatt, amelyet a

³⁵ Vö.: EBERT 1963, 15; PATRUCCO, 208. – BEAN elgondolása (1956, 364), amely szerint nem három győzelemről, hanem a harmadik, negyedik és ötödik számban való kiesésről lenne szó, egyfelől összeegyeztethetetlen Plutarkhosz megfogalmazásával, másrészt a tényekkel: az ötödik számban lehet vereséget szenvedni, (de akkor az ellenfél győz), kiesni azonban nem!

³⁶ Ld. JÜTHNER 226-227; GARDINER, JHS 45 [1925] 134; BEAN, 363-364; MORETTI 1953, nr. 82, 14; EBERT 1963, 6; HARRIS, 34; uő: JHS 88 [1968] 138-139; MERKELBACH, i.h. 263.

³⁷ Vö.: WEILER, i. m. 19. Kivéve P.STENGEL: Die griechische Kultusaltertümer. München 1920, 201.

³⁸ Vö.: először FEDDE, i.h. 16, 20. Vö.: MEZŐ, 154.

³⁹ Így EBERT 1963, 20; HARRIS, i. h. 64. Vö.: BEAN, 363.

⁴⁰ BREIN (i. h. 91) is utal arra, hogy ez a felfogás semmiféle forrásadattal nem támasztható alá. JÜTHNER megjegyzése szerint pedig nemcsak az írásos emlékek nem adnak felvilágosítást a pentatlonszámok sorrendjéről (524), hanem a nagyszámú képzőművészeti ábrázolás (elsősorban a vázaképek) sem a versenyek lefolyásáról (528).

⁴¹ FEDDE, i.h. 13; GARDINER, JHS 30 [1910] 365. 50 [1930] 177; GARDINER – PIKHALA, JHS 45 [1925] 134; SCHRÖDER, i.m. 101; PATRUCCO, 205. lap 3. jz.; BREIN, 90. – MORETTI (1956, 14) és BENGTON (i.m. 40) nem foglalnak határozottan állást.

⁴² BEAN, 364; EBERT 1963, 20, 33; uő 1972, 53, 182.; Olympia (vö. a 4. jz.) 59; HARRIS, 34; FINLEY – PLEKET, i.m. 49.

gerelyhajításban követett el a versenyző, a birkózásban már nem vehetett részt.⁴³ Eszerint tehát a gerelyvetés közvetlenül a birkózás, a zárószám előtt volt, azaz a negyedik a sorban!⁴⁴ Pauszaniásznak Tiszamenészre vonatkozóan főtebb (25. jz.) idézett közlésében (III 11,6) az éliszi versenyző győzelmeit a következő sorrendben említi: futás, ugrás! Ezek szerint a futás megelőzte az ugrást, s így csak az első, a kezdő szám lehetett, a negyedik pedig a gerelyvetés volt.

3. A fentebbiekből a pentatlonverseny lebonyolítására vonatkozóan az egyes számok következő sorrendje adódik: stadionfutás – diszkoszvetés – (távol)ugrás – gerelyvetés – birkózás.

Lássuk a továbbiakban először is azt, hogy mennyiben van összhangban ezzel az a néhány forráshely, amelyben a pentatlon számainak nem pusztá említése, felsorolása szerepel, hanem ezek olyan szövegösszefüggésben állnak, amely a számok és sorrendjük közismert voltára enged következtetni, olyan módon, hogy alkalmasint magától a sporttól, versenyektől teljesen független összefüggésben is mint maguktól értetődő dolgok kerülnek elő.

3.1. Főtebb már idéztük Lukilliosz epigrammáját, amely a pentatlon küzdelmében minden számban a leggyengébb teljesítményt nyújtó, csúfos kudarcot valló versenyző paródiáját adja.⁴⁵ A szatirikus célzat már abból nyilvánvaló, hogy a szerző az atlétának mind az öt számban elszenvedett vereségét adja elő, ami teljes képtelenség.⁴⁶ A feltétlenül az ötödik helyen sorra kerülő birkózásnak az előbbre vitele a hatás megalapozását szolgálja, tudniillik azzal, hogy ötször került a földre, holott mint láttuk, ennek már háromszori megismétlődése a vereséget jelentette volna.

A versenyszámok ezt követő sorrendje azonban korrekt, és kellő tájékozottságot mutat. A három speciális pentatlonszám sorrendje megfelel a valóságosnak; a futásnak

⁴³ εὐξένηδα πάτρεθε Σώγενες, ἀπομνύω
μὴ τέρμα προβαίς ἄκονθ' ὦτε χαλκοπάργον ὄρσαι
θοᾶν γλώσσαν, ὃς ἐξέπεμψεν παλαισμάτων
ἄχένα καὶ σθένος ἀδίαν-
των, αἰθῶνι πρὶν ἀλίω γυῖον ἐμπεσειν.

Vö.: JÜTHNER, WSt 50 [1932] 166 sköv.; uő 1937, 526.

⁴⁴ Vö.: LEGRAND, i.h.; PATRUCCO, 197; BREIN, 90. – EBERT (1963, 8-9) vitatja az értelmezést, de pozitív megoldást nem ad.

⁴⁵ Οὐτε τάχιον ἐμοῦ τίς ἐν ἀντιπάλοισιν ἐπιπτειν,
οὔτε βραδίον ὄλωσ ἔδραμε τὸ στάδιον·
δίσκη μὲν γὰρ ὄλωσ οὐδ' ἤγγιστα, τοὺς δὲ πόδας μου
ἐξᾶραι πηδῶν ἰσχυον οὐδέποτε·
κυλλὸς δ' ἠκόντιζεν ἀμείνονα· πέντε δ' ἀπ' ἄθλων
πρῶτος ἐκηρύχθην πεντετριαζόμενος.

⁴⁶ A versenyzők fokozatos kiválásának indítékai és mikéntje, a végső győzelem megállapításának módja külön vizsgálatot érdemel. Erre vonatkozólag ld. 25. old.

ezek elé helyezése is helyes.⁴⁷ A besorolás hitelét már maga az a tény is megalapozza, hogy – mint láttuk – ez az egyetlen máig ismert irodalmi forrás, amelyik megmondja, hogy a pentatlon futószáma, a δρόμος stadionfutás volt.

3.2. Fontos tanulságokkal szolgál az a G.Pugliese-Carratelli által publikált, sajnos igen töredékes rodoszi felirat,⁴⁸ amelyet azóta általában mint rodoszi szabályzatot emleget a kutatás.

- II. col. Σ ἐπιστατήσουσιν ΤΟ.....
5. μέρος ἕως ἂν πεντάκις ἑκασ[τ...
 δ' ἀλέσθω ὁ τὸ μακρότατον δισκεύων...
 εἴπωσαν δὲ τὸ σκάμμα μήτε τα [πε...
 ὄν του ἐδάφους τοῦ σταδίου
 ἔστω ποδῶν δύο ὁμοίος δὲ
10. τοῦ κανῶνος [καὶ ὁ Με
 στητο καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ Τε
 όντων τῶν Δε
 παλαιστοῦ
 τω αὐτο
15. ἑκαστ
 χειρι

A szövegből töredékes állapota ellenére is három dolog kétségtelennek tekinthető: a/ az 5–6. sor a diszkoszvetésre utal (δισκεύ), s az is kivehető, hogy mindegyik versenyző ötször dobott: πεντάκις ἑκασ[τ-; b/ a 7–9. sor (közepéig) az ugrásról lehetett szó (vö. τὸ σκάμμα); c/ a 13. sor παλαιστοῦ szava a birkózásra vonatkozhat (vö. 16.: χειρι).

Két olyan rész, hézag van, ahol 1–1 további versenyszámra vonatkozó közlés, előírás(?) állhatott: az 1–4. sor és a 9. sor második felét követő szakasz. Arra vonatkozóan, hogy mi állhatott a felirat II. oszlopának elején, az ΩΣΑΝ[Ο (?) kétes szótöredék nem ad felvilágosítást. A 10. sor τοῦ κανῶνος kitétele viszont mérésre utal, s itt inkább lehet a gerelyhajítás eredményének lemérésére, jelölésére gondolni, mint a futószám különben is eleve lemért, adott távjának a mérésére. A távolugrás és a birkózás között tehát itt is a gerelyvetésről lehetett szó; következőképpen a felsorolás a futószámmal kezdődhetett. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy egyetlen konkrét esetről

⁴⁷ Érdekes az a senarius-sor, amely az egyik pszeudo-platóni dialógus (*amat.* 135e) fejtegetéseibe kapcsolódva sorolja fel a pentatlon számait, a valószínűsíthetőhöz képest pontosan fordított sorrendben: πάλη, σίγυννος, ἄλμα, δίσκος καὶ δρόμος. (σίγυννος δὲ ἐστὶ ξυστόν δόρυ – Schol. ad.l.)

⁴⁸ ASAA 30-32 [1952-54] 289-290. További, részben kisebb kiegészítéseket tartalmazó közlések: MORETTI 1956, 55; BEAN, 368; EBERT 1963, 3, 19; PATRUCCO, 199. lap 3. jz.

sem tudunk, amikor a pentatlont a gerelyvetéssel kezdték volna, erre egyetlen mégoly hibás felsorolás sem szolgál példával.

A felirat mai állapota alapján tehát a fentieknek megfelelő sorrendre következtethetünk a rodoszi pentatlonverseny lebonyolításánál is.⁴⁹

3.3. Több kutató említi a Kr.u. 2. századi Artemidórosz Oneirokritikosz c. munkájának egy helyét, mint ahol (I 57) együtt szerepelnek a pentatlon számai. A sorrend megállapítása szempontjából azonban újabban senki sem méltatta elemzésre⁵⁰, holott, mint látni fogjuk, Artemidórosz előadása alapvető jelentőségű a pentatlonszámok sorrendjének kérdésében. Az álomfejtéssel, a különböző álombeli látomások értelmezésével foglalkozó szerző számos később elveszett művet is felhasznált, s nemcsak az antik babona, hanem általában az antik művelődés és néprajz története szempontjából is fontos forrás.⁵¹

Azzal a látomással kapcsolatban, hogy valaki álmában pentatlonversenyben vett részt, felsorolja az ötös verseny egyes számait, s megfogalmazza az illető álomkép jelentését. Az egyes versenyszámok sorrendjének az álmok értelmezése szempontjából nincsen semmiféle jelentősége, ez a szempont nem befolyásolhatta az elrendezésben. Tájékozottságát néhány, az olvasót eligazító megjegyzése is mutatja: így például az, hogy a diszkosz bronzból van, és kézből hajtják el, dobni kell; hogy az ugrás haltérrel történik. Megfigyelése szerint a pentatlonversenyzés jelentősége először a futás révén mutatkozik meg, azután a diszkoszvetés, gyakran az ugrás, továbbá a gerelyvetés révén, végül a birkózás által: Τὸ δὲ πενταθλεῖν δοκεῖν ἐπὶ πάντων ... μὲν πρῶτον ... διὰ τὸν δρόμον, ἔπειτα δὲ ... διὰ τὸν δίσκον, ὃς χάλκεος ὢν τῶν χειρῶν ἀπορρίπτεται· πολλακίς δὲ ... διὰ τὰ

⁴⁹ Hasonló következtetésre jutott BREIN i.h. - A rodoszi atléták sikereihez az olympiai és más versenyjátékokon ld. TH.KLEE, 114, 118; MORETTI 1957, 198.

⁵⁰ Jellemző, hogy pl. BEAN (361) megemlíti, de nem foglalkozik vele. HARRIS (250. lap az Athlets and their dreams c. függelékben = Gli atleti e i loro sogni, in: Lo sport in Grecia, a cura di P.A. BERNARDINI, Bari 1988, 205-206) szintén tárgyalja a helyet, de nem von le belőle semmiféle következtetést a pentatlonszámok sorrendjére vonatkozóan. PATRUCCO pedig, aki a kérdéssel kapcsolatban szinte minden szóba jöhető forráshelyet idéz és tárgyal, Artemidórosz kérdéses részletének nem szentel figyelmet. EBERT 1963, 18. lap 2. jz.-ben kifejezetten a sorrend szempontjából elvetendő helyek közé sorolja. JE.M. STAJERMAN pedig JA.M. BOROVSKIJ fordításának bevezetőjében (VDI 1989/3, 247) egyetlen mellékes megjegyzéssel említi csak a passzust. Annál meglepőbb, hogy BREIN (89) Artemidórosz sorrendjét általánosan elfogadottnak tekinti.

⁵¹ REUSS: Artemidóros. RE II [1895] nr. 36. 1335. col.; W. CHRIST - W. SCHMID - O. STÄHLIN: Geschichte der griechischen Literatur. II, 2 [1924] 804-805; A. LESKY: Geschichte der griechischen Literatur. Bern und München ³1971, 941-942. A mű jellemzéséhez ld. legutóbb még HAHN I. akadémiai székfoglalóját: Álomfejtés és társadalmi valóság. Artemidorus Daldiensis mint társadalomtörténeti forrás. Budapest 1985. Artemidórosz álmoskönyvének néhány sporttörténeti vonatkozásához ld. H. AIGNER: Zuschauer, Schiedsrichter, Veranstalter ... In: Sport in unserer Zeit. Heft 4. Wien 1986, 75.

πηδηματα τὰ ἐν τῇ ἀλτηρίᾳ· ... ἔτι καὶ ... διὰ τοὺς ἄκοντας ... ἔπειτα ... διὰ τὴν πάλην.

Artemidórosznak nyilván nem a versenyszámok sorrendjének a közlése volt az elsődleges célja, azonban nolens-volens követte a nyilván meglehetősen közismert sorrendet távolról sem sport-centrikus előadásában. Ezirányú tájékozottságát (vagy forrásáét?) jelzi továbbá az a körülmény, hogy a folytatásban a futószámokat álomértelmezései kapcsán abban a sorrendben tárgyalja, ahogyan azokat az olympiai műsorba fölvelték⁵²: stadionfutás (ἄπλος δρόμος), a δίαυλος és a δόλιχος (c. 58), majd (c. 63) a fegyveres futás (τὸ ὄπλον). Hasonló a helyzet a küzdő versenyszámok esetében is: birkózás (c. 60 παλαίειν), ökölnívás (c. 61 πυκτεύειν), pankráción (c. 62 τὸ παγκράτιον).

Mindez növeli Artemidórosz közléseinek értékét a pentatlon számaival kapcsolatban!

II.

A pentatlonszámok sorrendjére vonatkozó részletadatokat, forrásnyilatkozatok és esetelemzések mellett fontos további támpontot jelent az az adatbázis, amely a pentatlonversenyzőknek más számokban párhuzamosan elért sikereiből adódik. Régi megfigyelés ugyanis, hogy az ókori sportversenyek – köztük a legrangosabb olympiai játékok – pentatlongyőztesei között voltak olyanok is, akik más, speciális versenyszámokban is diadalt arattak.⁵³ Jüthner, az antik sporttörténet egyik legkiválóbb kutatója mégis úgy fogalmaz, hogy a pentatlonisták a speciális pentatlonszámokban, mint a diszkoszvetés, távolugrás és gerelyhajítás – amelyekből azonban a nagy pánhellén játékokon sohasem rendeztek külön versenyt! – felülmúlták a többi atlétát, a futásban és a birkózásban azonban csak laikusok, avatatlanok („nur Laien”) voltak. Mindazonáltal nem tartja teljesen kizártnak, hogy e két versenyszámban is győzelmet érhetek el (525. col.). R.Patrucco a pentatlon a nem specializált, sokoldalú atléták küzdelmének tekinti – joggal. Azt pedig, hogy mégis voltak közöttük olyanok, akik más számokban is győztek, ezek kivételes képességeinek tulajdonítja (195).

⁵² Ez a sorrend agónisztikus tárgyú szövegekben általános volt; vö. pl. a Pap.Oxy. II. nr. 122. győzteslista-töredékét a 480-468 és a 456-448 közötti (a 75-78., illetőleg 81-83.) olympiai versenyekről. De, ha tömören is, lényegében a hagyományos sorrendben, tehát az olympiai programba kerülésük történeti rendje szerint fogalmazza meg a versenysportokról szóló kritikáját Xenophanész is közismert elégiájában: futás – pentatlon – birkózás – ökölnívás – pankráción.

⁵³ Vö.: E.N.GARDINER, The Method of Deciding the Pentathlon c. cikkében, JHS 23 [1903] 61 (a 31. és 34. jegyzetben példákkal).

Több kutató viszont rámutat arra, hogy a pentatlongyőztesek olykor stadionfutásban is győztek⁵⁴; illetőleg, ha egy pentatlongyőztes valamelyik speciális számban is győzelmet aratott, akkor ez az esetek többségében rövid távú futószám volt.⁵⁵

Érdekes módon azonban ezekből a megfigyeléseiből semmiféle következtetést sem vonnak le a pentatlon egyes számainak sorrendjére vonatkozóan, aminek pedig a versenysorozatban elérendő végső győzelem megszerzése szempontjából feltétlenül fontos szerepe volt. Sőt például Bean és Ebert – meglehetősen következtelen módon – a futást a negyedik versenyszámnak tekinti.⁵⁶ Márpedig az a pentatlonversenyző, akinek a futás volt az (egyik) erőssége, ily módon esetleg el sem juthatott a negyedik versenyszámig, vagy ha igen, akkor a sorozatot lezáró, eldöntő birkózásban minden valószínűség szerint alulmaradt volna – a nyilvánvalóan a két dobószámban győztes – ellenfelével szemben, és nem sok esélye lehetett a győzelemre. Az pedig eleve ki van zárva, hogy ilyen feltételek, ilyen sorrend mellett *πρώτη τρειάδι*, azaz az első három három számban elért győzelmet arasson – márpedig arra vonatkozóan, hogy valaki egy időben aratott ilyen győzelmet pentatlonban és megnyerte a stadionfutást is, van adatunk, sőt *csak ilyen* párhuzamos *πρώτη τρειάδι* győzelemre vonatkozóan van forrásközlésünk.⁵⁷

Mint ismeretes, a pentatlonverseny 1-1 futó- és ugró-, 2 dobószámból, meg a birkózásból tevődött össze. Így jellegénél fogva a könnyebb, fürgébb, illetőleg az erőteljesebb, súlyosabb testalkatú atléták képességeinek az összemérésére szolgált alkalmul. Mint korábban megfogalmaztuk: némi óvatos általánosítással azt mondhatnánk, hogy a pentatlon a két atlétatípus versengése jegyében folyt le, s kimenetele attól is függött, hogy melyik típus kiemelkedő képviselői tudták jobban kihasználni az alkaturuknak, adottságaiknak inkább megfelelő győzelmi esélyeket.⁵⁸ A fentmaradt adatok azt mutatják, hogy ha egy pentatlongyőztes más versenyszám(ok)ban is aratott – részben egyidejűleg, részben kisebb-nagyobb időbeli eltéréssel – győzelm(ek)et, akkor ez(ek) túlnyomórészt futószám(ok) volt(ak), elsősorban a stadionfutás. E tények, továbbá különféle elvi megfontolások és történeti támpontok alapján⁵⁹ arra a következtetésre

⁵⁴ Vö. BEAN, 364. lap 13. jz.; MORETTI 1953, 240, 254 lapon ad nr. 82, 86; uő 1957, 94. lap ad nr. 249-250; ZAMAROVSKY i.ni. 184.

⁵⁵ EBERT 1963, 29. lap 1. jz.

⁵⁶ i.h. 364, 367; ill. EBERT 1963, 20, 33; uő 1972, 53, 182. Vö. fentebb a 42. sz. jegyzetet.

⁵⁷ Idevágó fejtegetéseinket ld. EBERTnek az antik pentatlonnal foglalkozó munkájáról írt kritikánkban, AntTan 12 [1965] 279-280, illetőleg a periodosz-győztesekről írott dolgozatunkban, uo. 32 [1985-86] 13-14.

⁵⁸ Ld. AntTan 12 [1965] 281, illetőleg 32 [1985-86], 14.

⁵⁹ A stadionfutás fontosságára vonatkozó megjegyzéseinket, amelyek szerint ennek győztesét mindig regisztrálták, s mindig az első helyen, s az ő nevével jelölték az illető olimpiát, a következőkkel egészítenénk ki. Iulius Africanus győzteslistájának tanúsága szerint ez az eljárás azt követően is változatlanul tovább élt, hogy a 77. olimpián (Kr.e. 472.) a pentatlon lebonyolítását előbbre hozták; így

jutottunk, hogy az ötös versenynek a sorát a futás nyitotta meg, a (stadion)futás lehetett az első szám. Ezt a következtetésünket a vonatkozó forrásanyag utóbb végzett, lehetőség szerinti teljes végigelemzése alapján megerősítve látjuk, s fenntartjuk azt a korábbi álláspontunkat, mely szerint a pentatlon futószáma a *στάδιον* volt, lebonyolításának a sorrendje pedig a következő: stadionfutás – diszkoszvetés – távolugrás – gerelyhajítás – birkózás; kivéve természetesen a *πρώτη τρειάδι* döntés esetét...

4. Ezúttal a rendelkezésünkre álló forrásanyag alapján azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a párhuzamos győzelmek esetei mennyiben támogatják felfogásunkat a pentatlon futószámának fontosságára, konkrétan a stadionfutásnak kezdőszámként való lebonyolítására vonatkozóan. Természetesen nem szabad elfelejtenünk arról a körülményről, hogy forrásaink általában csak a győztesekről emlékeznek meg. S nem beszélve arról, hogy a lehetséges pentatlongyőztesek adatainak a többsége nem maradt ránk, a konkurrens versenyzők pedig túlnyomórészt ismeretlenek: nyilvánvaló, hogy több pentatlonversenyző kísérelte meg a siker elérését stadionfutásban – vagy akár diauloszban is –, mint akinek ez sikerült, tehát szép számmal lehettek ma helyzeteknek nevezett pályázók, akik, ha nem is győztek a népes rövidtávú mezőnyökben, azért még kiváló futók lehettek. Ilymódon a párhuzamos győztesekre vonatkozóan fentmaradt adatoknál lényegesen nagyobb számú esetet feltételezhetünk. – A tárgyilagosság kedvéért először azokat a példákat tárgyaljuk, amelyekből olyan versenyzőket ismerünk meg, akik pentatlonban és valamelyik küzdőszámban (birkózás, pankráció) egyaránt értek el győzelmet, akár ugyanazon a versenyen, akár eltérő időben, esetleg más-más korcsoportban.

4.1. Az olympiai játékokon egyetlen alkalommal rendeztek pentatlonverenynt a gyermekek (*παῖδες*) kategóriájában, a 38. olympián, Kr.e. 628-ban. Ennek győztese a spártai Eutelidász volt, aki ugyanekkor a maga korcsoportjában a birkózást is megnyerte.⁶⁰ Tudjuk, hogy a birkózásban – és általában egyetlen küzdősportban – sem volt szokásos a mai súlycsoportbeosztás, a testsúlynak, testalkatnak tehát igen nagy jelentősége volt a siker elérésében. Ilyen fiatal korban azonban még nem lehetett olyan

látjuk ezt a Kr.u. 269-ben megtartott 162. olympiának az esetében is: *Διονύσιος Ἀλεξανδρεὺς στάδιον*. Nem érdektelenek a különböző történetírói megfogalmazások sem, ld. Pauszaniasz IV 24,5: ...Ὀλυμπιάδα... ἣν Κορίνθιος ἐνῖκα Ξενοφών. Ld. még Diod. Sic. IX 70,1; Dion. Hal. IX 61,1. – A futás, a versenyfutás ősi voltára, kultikus jelentőségére, a versenysportban és a katonai kiképzésben érvényesülő fontosságára, a görögök körében élvezett megbecsülésére ld. J.JÜTHNER: *Dromos*. RE V [1905] nr. 2. 1717; SCHRÖDER, i.m. 102; ZAMAROVSKY, i.m. 172; F.LASER: *Sport und Spiel*. In: *Archaeologica Homerica*, T. Göttingen 1987, 32-37. – Megfontolást érdemel BREIN megjegyzése (90), miszerint a futásnak azért is az ugrás előtt kellett lennie, mert az ugráshoz felásták a megfelelő területet: megoldhatatlan lett volna a futáshoz újra ledöngölni a talajt, s úgy bonyolítani le a futószámot.

⁶⁰ IG II 978 = II-III² 2326 = *Syll.*³ 1056; Pausan. V. 9,1. VI 15,8; Iul. Afr. ad ann. Philostr. *Gymn.* 13. Vö.: MORETTI 1953, 3-4; uő 1957, nr. 63-64. RUDOLPH, i.m. 35, 56. lap, 3. jz. 60. lap; MARÓTI, 15.

jelentős alkati különbség a résztvevők között,⁶¹ legalábbis akkor, ha valaki, mint Eutelidász a siker reményében akarta felvenni a küzdelmet esetleg kevésbé megtermett, de fürgébb társaival. Ami magát a pentatlon összetett küzdelemsorozatát illeti, az élisziak soha többé nem rendezték meg ezt a versenyt a legfiatalabbak kategóriájában.⁶² Tudjuk viszont, hogy a nemeai játékokon 489-ben már felvették a verseny műsorára, a 4. századtól pedig a panathénaiai is szerepelt.⁶³

4.2. A lepreóni Antiokhosz Kr.e. 400 körül, feltehetően a 95. olimpián győzelmet aratott pankrationban. Pauszaniász ezen kívül (VI 3,9) tudósít az iszthmián és a nemeán elért két-két pentatlongyőzelméről is, ezek időpontja azonban nem ismeretes. Tekintve, hogy a pankrátorversenyzők nem voltak feltétlenül hatalmas termetű atléták (amint azt a firenzei Uffici Múzeum jól ismert, földharcot folytató küzdőpárja is mutatja), elképzelhető, hogy a két sportágban elért győzelmek időben nem estek távol egymástól. Legalábbis Pauszaniász nem utal arra, hogy Antiokhosz pentatlongyőzelmét esetleg az ἀγένητοι kategóriájában érte volna el. Különböző atlétáknak egy későbbi politikai szereplésére is következtethetünk, amennyiben ő lehetett az az egykori παγκρατιστής, aki az arkádiaiak hívására 367-ben Pelopidasszal együtt részt vett az Artaxerxészhez Szuszába küldött követségben.⁶⁴

4.3. A boiótiai Akasztidasz a Kr.e. 2. század első harmadában pentatlonban és birkózásban is győzelmet aratott a panathénaiai.⁶⁵

A fentiekből látható tehát, hogy a olimpián párhuzamos győzelem pentatlonban és küzdőszámokban csak a „gyermek” kategóriából ismeretes. Felnőtt versenyzőről, aki mindkét sikerét a periodosz versenyein aratta, de csak az egyiket az olimpián, mindössze egyről van tudomásunk; rajta kívül még egy másik felnőtt versenyzőről tudunk, aki a panathénaiai diadalmaskodott. Ennek a körülménynek s az alábbi példának alapján indokoltnak tűnik az a megfogalmazás, hogy a pentatlon túlnyomórészt könnyűatlétikai jellegű verseny volt.⁶⁶ A pentatlonnak „nehéz”, illetőleg „könnyű” számokra való felosztásával már az ókorban találkozunk. Philostratosz szerint nehéz szám a birkózás

⁶¹ Így RUDOLPH, i.m. 60; vö.: MARÓTI, 15-16.

⁶² Nyilván a versenysorozat és a felkészülés kimerítő volta miatt, s nem azért, mert egy spártai győzött a versenyben, mint Pauszaniász (V 9,1) írja. Tudniillik nem ez volt az egyetlen olyan versenyszám, amelyet a bevezetésekor, az első alkalommal spártai atléta nyert meg, s mégis megtartották a programban; vö. J.ZIEHEN: Olympia. RE XVIII [1939] 17.

⁶³ Vö.: MORETTI 1953, 3.

⁶⁴ Vö.: Xen. Hell. VII 1,33. – Az előbbiekhöz ld. KIRCHNER: Antiochos. RE I [1891] 2449. col. nr. 6. és 12; MORETTI 1957, nr. 360; MARÓTI, 16.

⁶⁵ IG II-III² 2314, 9-12 (ann. 182/181-178/177). Vö.: KIRCHNER: Akastidas. RE I [1894] 1157. Ő sommásan előbbre datálja az eseményt, a két versenyszámot azonban érthetetlen módon így adja meg: „siegt ... in der Rennbahn (sic!) und in Pentathlon”. Helyesen ld. RUDOLPH, i.m. 556. lap 3. jz.

⁶⁶ Vö.: pl. EBERT 1963, 29; ZAMAROVSKY i.m. 184.

és a diszkoszvetés, könnyű a gerelyhajítás, az ugrás és a futás.⁶⁷ A modern szakirodalomban W. Rudolph csak a birkózást tekinti nehézlétkai számnak.⁶⁸ A magunk részéről azoknak az eseteknek az alapján, amikor az ötödik számig, a birkózásig versenyben maradt ellenfelekről tudjuk, hogy előzőleg melyik 2-2 számban győztek⁶⁹, megmaradnánk saját főntebb jelzett felosztásunknál és a versenyzők ennek megfelelő tipizálásánál.

A messzénai Gorgoszról tudjuk, hogy valamikor a Kr.e. 3. század harmincas éveiben, feltehetően a 137. olimpián, tehát 236-ban győzelmet aratott a pentatlon versenyben. Pauszaniász (VI 14,11) csak ezt a győzelmét említi: Γόργων δὲ τὸν εὐκλήτου Μεσσήνιον ἀνελόμενον πεντάθλου νίκην. A Polybioszra visszamenő szöveg hagyomány alapján azonban tudjuk, hogy Gorgosz más versenyen is szerzett koszorút⁷⁰ – márpedig tudjuk, hogy koszorút csak rangos versenyeken lehetett nyerni. Sajnos sem arra vonatkozóan nincs támpontunk, hogy ezek a sikerek mely versenyeken, sem arra, hogy milyen versenyszámokban születtek.⁷¹

5. Mint a bevezetőben említettük, azok a pentatlongyőztesek, akik más speciális versenyszámban is diadalmaskodtak, sikereiket főleg futószámokban, elsősorban stadionfutásban, olykor diauloszban (is) érték el. Voltak olyan pentatlonisták, akik e síkfutószámok mellett az úgynevezett fegyveres futásban (ὄπλιτης) is győztek. Ismeretes, hogy a fegyveres futás távja a diaulosz, tehát 2 stadion táv volt; ismeretes továbbá az is, hogy a fegyverzet összetétele változott, teljessége az idők folyamán csökkent, egyszerűsödött, ám mindenképpen többletterhelést jelentett az egyszerű futáshoz képest.⁷² Az ilyen atlétáknak – gyorsaságuk, rugalmasságuk mellett – mindenképpen erőteljes testalkatúaknak kellett lenniük. Ez az arányos felépítés, sokoldalú felkészültség, – ami miatt Arisztotelész a pentatlonistákat tartotta a

⁶⁷ *Gymn.* 3 (262): πένταθλος δὲ ἀμφοῖν ξυνηρμόσθη· παλαιῖσαι μὲν γὰρ καὶ δισκεῦσαι βαρεῖς, τὸ δὲ ἀκοντίσαι καὶ πηδῆσαι καὶ δραμεῖν κοῦφοί εἰσι. Vö. JÜTHNER kommentárját a helyhez, Philostratos-kiadásában, 192. Általában a könnyű és nehéz versenyszámokról több forrás is említést tesz; ld. még pl. Plut. *mor.* 724 C (= *Quaest. conv.* VIII 4): κοῦφων δὲ καὶ βαρέων ἀγωνισμάτων ὄντων...

⁶⁸ i.m. 56. – Különbösen a szerző fiatal korában birkózó versenyző volt.

⁶⁹ Vö. főntebb 6-7. és 10. lap, 20-27. és 43-44. jz.

⁷⁰ Γόργος ὁ Μεσσήνιος ... διὰ δὲ τὴν ἀθλημασιν κατὰ τὴν ἀκμὴν πάντων ἐνδοξότατος ἐγεγόνει τῶν περὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας φιλοστεφανούωντων ... ἔτι δὲ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν στεφάνων, οὐδενὸς ἐλείπετο τῶν καθ' αὐτόν: Polyb. VII 10,2-3. (Exc. Vales.) = Suda Lex. I 356 (ADLER).

⁷¹ Vö.: B.NIESE: Gorgos. RE VII [1912] nr. 9. 1661. col.; MORETTI 1957, nr. 573.

⁷² Vö.: SCHRÖDER, i.m. 107. A hoplítész-versenyzők ideális alkati kívánalmaihoz ld. Philostr. c. 33. JÜTHNER megjegyzéseivel.

legszebbeknek a sportolók között⁷³ – meglehetősen általános lehetett, s nyilván ez vezetett e nem nehézatléta vagy éppenséggel birkózó természetű versenyzők sikereire azáltal, hogy a stadionfutás és a távolugrás mellett valamelyik dobószámot is meg tudták nyerni. A πρώτη τρειάδι győzelem esetén ez utóbbi a diszkoszvetés lehetett.

Lássuk tehát az ismert idevágó eseteket.

5.1. Az első „halandó”, akinek pentatlonban és stadionfutásban sikerült párhuzamos olympiai győzelmet aratnia, a korinthuszi Xenophón volt. Diadalát Pindarosz a következő szavakkal énekelte meg:

πενταέθλω ἄμα σταδίου
νικῶν δρόμον· ἄντεβόλησεν
τῶν ἀνήρ θνατὸς οὐπω τις πρότερον.⁷⁴

A kettős győzelem ideje Diodórosz (XI 70,1), Dionysiosz (IX 61,1) és Pauszaniasz (IV 24,5) közlése révén a 79. olympiára (Kr.e. 464) tehető. Meglepő azonban, hogy a három történetíró Xenophónnak csak a stadionfutásban elért győzelmét említi. Pontosabban Diodórosz említi a stadionfutást, a másik két szerző csak az olympiai győzelmet, ami általában a stadionfutásra utal. Szerzőink forrása alkalmasint egy hiányos győzteslista lehetett.⁷⁵ Arra vonatkozóan megoszlik a kutatók véleménye, hogy Xenophón két győzelmé azonos, vagy két különböző napon történt-e.⁷⁶

A pindaroszi epinikion folytatásából (44–46) az is kiderül, hogy Xenophón az iszthmián is aratott két győzelmet, és győzött Nemeában is.⁷⁷ A költő azonban nem mondja meg, hogy az iszthmoszi versenyeken is kettős, párhuzamos győzelemre kell-e gondolnunk, vagy esetleg két külön alkalommal, s nem tudni, melyik számban elért győzelemről lehet szó.

Különben Xenophón családjában több kiváló, versenyeken is győztes futó található. Ilyen volt mindenekelőtt az apja, Thesszalosz, aki olympiai győzelmet is aratott, mégpedig valószínűleg diauloszban, ezenkívül a pythián stadionfutásban és diauloszban is, a panathénaián ezen kívül még fegyveres futásban is stb.⁷⁸

⁷³ *Rhet.* I 5 (1361 b). Vö. föntebb 4. lap és 6-7 jz. Ld. még Philostr. c. 31. JÜTHNER kommentárjával.

⁷⁴ *Ol.* 13,30-32., vö. a scholiont ad l.: ὦν εὐσχημάτων τῶν τῆς διπλῆς νίκης οὐδέπω πρότερον εὐτύχησεν ἀνὴρ.

⁷⁵ Vö. Athen. XIII p. 573 C., ill. IV p. 188. – Az eddigiekhez ld. még KRAUSE 1938, 400-401; MORETTI 1957, nr. 249-250; A.PUECH bevezetése az epinikionhoz kétnyelvű kiadásában: Pindare. Tome I. Olympiques. Paris 1962, 145-146; ΜΑΡΩΠ, 14. – Különben lehetséges, hogy a történetírókat csak a datálás szempontjából fontos stadionfutó-győzelem érdekelte.

⁷⁶ H.FÖRSTER: Die Sieger in den olympischen Spielen. Program Gymnasium zu Zwickau 1890-1891. Zwickau 1891, 218, 219 szerint egyazon napon; KLEE, 72 és MORETTI 1957, 94 szerint a scholion adata (*ad Ol.* p. 357) elnézés lehet: azonos nap az azonos olympia helyett.

⁷⁷ Δύο δ' αὐτὸν ἔρεψαν | πλόκοι σελίνων ἐν Ἴσθμιάδεσσιν | φανέντα· Νεμέα τ' οὐκ ἀντιζοεῖ.

⁷⁸ Ld. Pindar. i.h. 1-, 48-; Schol. p. 367. vö.: KLEE, nr. 18; MORETTI 1957, nr. 154.

5.2. A krotóni Phayllosz Delphoiban a pythián két alkalommal győzött pentatlonban, s egyszer stadionfutásban. Erről Pauszaniász a következő szavakkal tudósít: 'Ολυμπίασι μὲν οὐκ ἔστιν αὐτῶι νίκη, τὰς δὲ Πυθοῖ πεντάθλου δύο ἀνείλετο καὶ σταδίου τὴν τρίτην (X 9,2). Pauszaniász csak azt mondja, hogy az olympián nem győzött, de azt, hogy azért-e, mert vereséget szenvedett, vagy azért, mert nem is indult – alkalmasint az akkori zűrzavaros időkben nem volt rá módja –, azt nem tudjuk meg tőle. Hérodotosz viszont elmondja, hogy 480-ban saját költségén felszerelt hajóval jött a perzsák ellen készülődő otthoniak segítségére Itáliából, s versenysikereit ezt megelőző időben aratta.⁷⁹ Ez valószínűbbnek látszik, több okból is. Phayllosz gyorsasága ugyanis szállóigévé vált, amint azt Arisztophanész két helye is mutatja.⁸⁰ Nem kevésbé kiemelkedő távolugró is lehetett, olyannyira, hogy a görögök, bár ez nem volt szokás, le is mérték teljesítményét. A hagyományozott epigramma közlése szinte máig tartó vitákra adott lehetőséget, tudniillik a következőképpen hangzik:

πέντ' ἐπὶ πεντήκοντα πόδας πήδησε Φάυλλος.⁸¹

Ez az 55 láb pedig – akár a korabeli delphoi mértékegységet helyettesítjük be, akár az olympiaiát – mindenképpen 16 méter feletti távolság! Ez pedig a ma szokásos, rohammal elvégzett egyszeri ugrás esetében elképzelhetetlen teljesítmény. Ezért a kutatók egy része azt a kényelmes megoldást választja, hogy a hagyományozott adatot tévesnek nyilvánítja. Igen ám, csakhogy az ókorból még két hasonló méretű, 16 m feletti ugrásra vonatkozóan van adatunk! Az egyik a spártai Khiónisz nevéhez fűződik, akinek a 29. olympián (Kr.e. 664-ben) elért második stadiongyőzelme mellett Iulius Africanus győzelmi listája feljegyezte 52 láb hosszú ugrását is.⁸² A további, harmadik adat egy ismeretlen nevű

⁷⁹ Vö.: Hérodot. VIII 47,1: ... ἦρχε ἀνὴρ τρις πυθιονίκης Φαῦλλος. Ld. még KRAUSE 1841, 97; KLEE, nr. 24-26; PHILIPP: Kroton. RE XI [1922] 2044; H.E.STIER: Phayllos. RE XIX [1938] nr. 2. 1903-4; MEZŐ, 128; MORETTI 1953, 26; BENGTON, i.m. 42, 44; MARÓTI, 14-15.

⁸⁰ *Acham.* 214-215; *Vesp.* 1206-7. Az előbbihez írt scholion olympiai győzelmet is tulajdonít Phayllosznak; ennek a tévedésnek bizonyára Phayllosz nagy híre-neve volt az oka; vö.: MORETTI 1957, 185.

⁸¹ Schol. Arist. *Ach.* 215 = Ant. Pal. App. III 28. = Suda Lex., s.v. Phayllos (IV 716. ADLER). Ld. még EBERT 1963, 35-39.

⁸² Khiónisz négy olympián négy stadion- és három diaulos futószámot nyert meg (legelőször Kharmisz néven); ld. MORETTI 1957, nr. 40., 42-47, a 28-31. olympián (= 668-656). Pauszaniász csak futógyőzelmét említi (III 14,3. IV 23,4. 10. VI. 13,2. 5.); ugrása csak Africanusnál szerepel (ad ann. 664.). Pentatlonban való indulásáról nincsen adatunk; az olympián ugrásban nem rendeztek külön versenyt. Nem tudni tehát, hogy ezt az eredményt hol, mikor, hogyan érte el. Különös, hogy ezt a problémát – tudomásom szerint – senki sem bolygatta. Pauszaniász említi, hogy Khiónisz számos más versenyen is indult, de hogy milyen számokban, arról nem beszél. Másra nem gondolhatunk, mint arra, hogy kimagasló teljesítményét, a Phayllosz előtti lemért legnagyobb ugrást ilyen alkalommal érte el, mégpedig vagy pentatlonban, vagy kisebb helyi versenyen, ahol külön ugrószám volt. – Az 52 lábat különben, más-más mértéket véve alapul, vagy 16,01 méternek számítják (MORETTI 1953, 27; uő. 1957, ad nr. 27; BENGTON i.m. 44), vagy 16,66 méternek (MEZŐ, 128; RUDOLPH i.m. 85). Ld. még EBERT 1963, 42.

déloszi atlétának szentelt felirattöredéken található: πεντέθοντα π[όδας
πέδε]σέ μοι...⁸³

Márpedig az, hogy három, különböző korból, különböző helyről származó, egymástól teljesen függetlenül hagyományozott, részben feliraton fentmaradt adat ennyire egybehangzó elírásokat, tévedéseket tartalmazzon, az elvben is képtelen feltevés. Ráadásul kissé önkényesen eklektikus módszerre vall: tudniillik a kérdéses kutatók minden további nélkül elfogadják az epigramma folytatását, amely Phayllosznak a diszkoszvető-eredményéről szól, ami pedig 95 láb, tehát kb. 29 méter, s ez mai szemmel nézve meglehetősen szerény teljesítmény. Különösen akkor, ha nem számolunk a diszkosz súlyával, s azzal, hogy a görögök nem többszörös forgással dobtak, hanem legfeljebb egy félfordulattal, továbbá – és nem utolsósorban – ha az eredményt egy mai diszkoszvető-specialista teljesítményével hasonlítjuk össze, nem pedig például egy tízpróbázóéval.⁸⁴ – Az egybehangzó adatok önkényes elvetése helyett célszerűbb azzal foglalkozni, hogy milyen lehetett az antik pentatlon ugrászáma. Témánk szempontjából főleg a különféle meghaladott elgondolásokkal foglalkozni. Megítélésünk szerint elfogadható J.Ebertnek sokoldalúan alátámasztott megállapítása, amely szerint itt olyan helyből történő távolugrás-sorozattal számolhatunk, amely öt egymást követő ugrásból tevődött össze, s amelyet a lendületet növelő és a szabályos talajfogást megkönnyítő λτηρ felhasználásával hajtottak végre.⁸⁵

Phayllosz tehát mindenképpen kiemelkedő képességű atléta volt. A fentiek alapján joggal feltételezhetjük, hogy pentatlongyőzelmeihez a stadionfutás és az ugrás megnyerése segítette hozzá. S ha elfogadjuk a Suda-lexikonban hagyományozott közlést, akkor a harmadik részgyőzelmét diszkoszvetésben arathatta,⁸⁶ így meglehet, hogy πρώτη τρειάδι győzött – erre vonatkozóan azonban semmiféle forrásadatunk nincsen.

⁸³ Vö.: EBERT uo. 42-43; PATRUCCO i.m. 73 lap 2. jz.; a távolság EBERT szerint 16,40 m lehetett.

⁸⁴ Összevetésül: az első újkori olimpián 1896-ban R. Garret (USA) 29,15 méterrel nyerte a diszkoszvetést. Az első ízben a stockholmi olimpián (1912-ben) bevezetett tízpróba győztese; a svéd H. Wieslander diszkoszvetésben 36,26 métert ért el. Ugyanakkor a diszkoszvetést a finn A. Taipale 45,25 méterrel nyerte. A diszkoszvetés specialistáinak és a tízpróbázóknak megfelelő egykorú eredményei között máig megfigyelhető a különbség.

⁸⁵ Ld. EBERT 1963, 35-64. A távolugrás problémáira vonatkozó további irodalmat ld. MARÓTI E.: Bibliographie zum Antiken Sport und Agonistik. Szeged, 1983, 32. lap, nr. 565-590; NIGEL B.CROWTER: Studies in Greek athletics. Part II. CW 79 [1985] 80-81.

⁸⁶ Így látja már GARDINER, JHS 30 [1910] 368. Ebben az összefüggésben nem érdektelen az a korábbi megjegyzése, (uo. 23 [1903] 62), hogy ti. a háltér lengetése – gyakorlásul – és a diszkoszvető mozdulat hasonló volt. Hozzátehetjük még, hogy a két szer: az ugrásra s mellékesen a vállak erősítésére is használt háltér meg a diszkosz súlya (bár mindkettő mutat eltéréseket) átlagban közel hasonló volt. Figyelmet érdemel az adott összefüggésben Apollodórosz (Bibl. III 6,4) bár mitikus időkre utaló közlése, amely szerint az első nemeán az ugrást és a diszkoszvetést egyaránt Amphiaroosz nyerte, míg társai egy-egy győzelmet arattak különböző versenyszámokban.

5.3. A korinthuszi Nikoladasz – valamikor az 5. század folyamán – a pythián és a panathenaián győzelmet aratott pentatlonban, az iszthmián és a nemeán, továbbá egy sor kisebb helyi versenyen pedig stadionfutásban, amint arról egy Szimonidész neve alatt fentmaradt 12 soros győzelmi epigrammából értesülünk.⁸⁷

Az epigramma első négy sora a pentatlonban szerzett győzelmekre vonatkozik, amint azt a 3. sor πέντ' ἐπ' ἀέθλοισις megfogalmazása alapján megállapíthatjuk. Az 5. sortól következnek a stadionfutásban (11. σταδίῳ) elért sikerek, kezdve az iszthmiai és a nemeai győzelmekkel.⁸⁸

5.4. Az éliszi Eupolemosz a 96. olympián (Kr. e. 396.) megnyerte a stadionfutást, ezenkívül ismeretes három pentatlongyőzelme is. Ezek közül kettőt a pythián, egyet a nemeán ért el.⁸⁹ Az utóbbiak datálása bizonytalan, de valószínűleg a kérdéses olympiai ciklusba tehetők.⁹⁰

5.5. A 4. század derekán, a 130. olympián (Kr.e. 368-ban) a gyermekek stadionfutó versenyét az akkor még csak 12 éves messzénéi Damiskosz nyerte meg. Később a nemeai és az iszthmoszi játékokon pedig pentatlonban győzött.⁹¹ Ebben az esetben egy fürge, gyors lábú fiúval állunk szemben, aki megerősödve az összetett ötös versenyben is jelentős sikereket ért el. Hogy a Pauszaniász által (VI 2,11) említett „később” (ὑστερον) mikor volt, már felnőtt korában-e, vagy még az ifjúsági (ἀγένεστοι) kategóriában, azt nem tudjuk.⁹² A lényeg az, hogy itt is egy olyan atlétával találkoztunk, aki pentatlonban is, stadionfutásban is aratott győzelmet a periodosz versenyein, ha nem is egyidejűleg.

⁸⁷ Anth. Palat. XIII 19. Vö. újabban K. KRAMER: Studien zur Griechischen Agonistik nach den Epinikien Pindars. Diss. Köln. 1970, 25; EBERT 1972, nr. 26; PAGE i.m. nr. XLIII (242-253). Az epigramma szövegét feltehetően egy korinthuszi kölfeliratról másolták. Amennyiben a költemény szerzője valóban Szimonidész, annyiban a keletkezés ideje a század első harmadára tehető, minthogy Szimonidész 468-ban hunyt el. – A szöveget behatóan elemeztük Zum Siegerepigramm des Nikóladas c. dolgozatunkban (Nikephoros 3 [1990], sajtó alatt.)

⁸⁸ EBERT 1972, 92. lap, nr. 26. a hagyományozott ἐπ' prepozíciót ἐν-re módosítja, s ennek, valamint egyéb megfontolásoknak az alapján az egész epigrammát kizárólag stadionfutásban elért győzelmek regisztrálásának tekinti. KRAUSE 1841, 96-97 óta viszont voltak, akik vele egyetértésben a teljes sikerlistát pentatlongyőzelmekre vonatkoztatták.

⁸⁹ Ld. Pap.Oxy. 2381. Pausan. VI 3,7. Vö.: RITTOÓK Zs. [szerk.] Színház és stadion. Budapest, 1968, 135. (ford.) Pausan. VIII 45,4. Afric. ad ann.; Diod. Sic. XIV. 54 (Eupolis néven). Ld. még KRAUSE 1838, 285; 1841, 92; KIRCHNER: Eupolemos. RE VI [1907] nr. 5. 1227. col.; KLEE, 84. lap nr. 79, 80 és 104. lap nr. 163; MORETTI 1957, nr. 367; RUDOLPH i.m. 56. lap 2. jz.; MARÓTI, 15. lap és 87. jz.

⁹⁰ A pythiához ld. KLEE i.m. 84. lap nr. 79, 80. (398? 394?); a nemeához ld. uo. 104. lap nr. 163. (397?)

⁹¹ Vö.: Pausan VI 2,10-11. Afric. ad ann. Ld. még KIRCHNER: Damiskos. RE VI [1904] 2057; MORETTI 1957, nr. 417; H. HITZIG – H. BLUEMNER kommentárját a helyhez (Lipsiae 1904, 539); továbbá J. G. FRAZER: Pausaniás's Description of Greece. London 1898, IV 8.

⁹² KRAUSE 1838, 265 felnőtt korban aratott győzelemre gondol. A datálás problémájához ld. KLEE, 96. lap nr. 173.

5.6. Egy ismeretlen nevű kószai atléta az időszámításunk fordulója körüli években különböző korcsoportokban egy sor pentatlon- és stadionfutó versenyt nyert.⁹³ Versenyzőnk legjelentősebb sikere a nemeán felnőttként elért pentatlongyőzelve volt, továbbá az actiumi játékokon az ifjúsági kategóriában ugyancsak pentatlonban aratott sikert.⁹⁴ Korábban a gyermekek kategóriájában nyolc különböző kisebb helyi versenyen győzött pentatlonban, kétszer stadionfutásban, mégpedig egy alkalommal ugyanazon a napon mindkét számban (στάδιον και πένταθλον τὰι αὐτὰι ἡμέραι) a Caius Caesar által alapított kaiszareian.⁹⁵ A fentiekén kívül egy ízben Knídoszban az Apollónak szentelt játékokon megnyerte a gyermek-pankrációt is: tehát gyorsasága mellett erőteljes legényke is lehetett, ami jól megalapozta egykorú és későbbi pentatlonban elért sikereit.

5.7. Hasonló sikerekkel dicsekedhetett az idő tájt, a Kr.u. 1. század elején egy másik kószai versenyző, akinek csak a neve végződése maradt fenn, a sikereit megörökítő töredékes feliraton: -τος, Pythodórosz fia, aki ugyancsak mindhárom korcsoportban nyert pentatlon- és stadionfutó versenyeket.⁹⁶ Felnőttként négyszer győzött az ötös versenyben, köztük egy alkalommal az iszthmián.⁹⁷ Korábban pentatlonban kétszer ért el győzelmet az ifjúsági, négyszer gyermek-kategóriában, kétszer pedig a gyermekek stadionfutásában, kisebb helyi versenyeken. Ezek közül kiemelkedik egy további háromszoros győzelve a kószai rhómaián, amikor a pentatlon és a stadionfutás mellett ugyanazon a napon még diauloszban is első lett.

5.8. Kiemelkedő képességű futó lehetett az a szikyóni Aelius Granianus, aki a Kr.u. 2. század első felében két alkalommal győzött Éliszben pentatlonban, először a 229. (? Kr.u. 137.) olympián diauloszban és fegyveres futásban is;⁹⁸ a következő (? 230. = 141. évi) olympián másodízben pentatlonban.⁹⁹ Első olympiai győzelmét a gyerekek stadionfutásában érte el.¹⁰⁰

5.9. Pauszaniász (VI 15,9) az éliszi Gorgosz szobrának győzelmi felirata alapján beszámol az atlétának a maga koráig (s azt követően is!) páratlan sikereiről (μὲν ὦν δὲ ἀνθρώπων ἄχρι ἐμοῦ), arról tudniillik, hogy négy alkalommal győzött az

⁹³ Az elején töredékes feliratot ld. *Syll.*³ 1065; MORETTI 1953, nr. 60.

⁹⁴ MARÓTI, 16. Tévesen az is felnőttként elért győzelemként szerepel.

⁹⁵ Caius Caesar, Agrippa fia, Augustus unokája Kr.u. 1-ben volt Asia provincia proconsula: erre az időre tehető a játékok alapítása.

⁹⁶ Ld. *Syll.*³; MORETTI 1963, nr. 61.

⁹⁷ MARÓTI, 15. tévesen Delpoiban.

⁹⁸ A párhuzamos pentatlon-fegyveres futás győzelemhez ld. fentebb 5., ill. alább, 5.9.

⁹⁹ Vö.: Pausan. II 11,8; MORETTI 1957, nr. 250-256; RUDOLPH i.m. 55. lap 4b jz.; MARÓTI i.h.

¹⁰⁰ MORETTI uo. nr. 848. az adatokkal és a személlyel kapcsolatos problémák tárgyalásával. Korábban ld. KRAUSE 1838, 293-294 s.v. Graniamos.

olympiai versenyeken pentatlonban, s ezenkívül egy-egy győzelmet diauloszban és fegyveres futásban is aratott.¹⁰¹

5.10. Egy 1952-ben publikált, a kilikiai Anazarboszból származó felirat tanúsága szerint a ciprusi Szalamiszba való Démétriosz a Kr.u. 3. század derekán három olympiai győzelmet aratott stadionfutásban, kettőt pentatlonban; győzött továbbá a pythián, az iszthmián, a panathénaian, Neapolisban.¹⁰²

5.11. A témánk szempontjából talán legfontosabb adatokat egy a Kr.u. 2. század elején keletkezett, a lydiai Philadelphiában előkerült feliraton találjuk. Eszerint a kibyrai Aur. (?) Polykratész két különböző korcsoportban egy sor pentatlon- és stadionfutó versenyt nyert; ebből ifjúságiként egy ízben az athéni hadrianeian egyidejűleg mind a két számban. Még gyermekként pedig két alkalommal is az első három szám megnyerése révén győzött a pentatlonban: νεικήσας ... παιδων πέντ[α]θλον πρώτη τρειάδι;¹⁰³ az egyik esetben a nikaiai szevereian, a másik alkalommal az epheszoszi balbilleán.

* * *

Nyilván fölösleges egy *quod erat demonstrandum* jellegű konklúzióval zárunk fejtegetéseinket. Mindazonáltal megítélésünk szerint az I. részben kifejtettek alapján bizonyítottnak tekinthetjük, hogy a pentatlon futószáma a stadionfutás volt, s ez volt az ötös versenyben az első szám, amelynek éppen ezért alapvető jelentősége volt a végső győzelem megszerzésében. A II. rész 5. pontjában ismertetett adatokkal is ezt kívántuk alátámasztani. Egészében véve alaposan dokumentálnak véljük a pentatlon egyes számainak sorrendjére vonatkozó elgondolásunkat is.

¹⁰¹ Vö.: B. NIESE: Gorgos. RE VII [1912] nr. 4. 1660. col.; MORETTI uo. nr. 961-966. A terminus ante quem Pauszaniasz kora; a szerző hellénisztikus kori győztesek szobrai közelében látta Gorgosz diadalemlékét – ebből azonban nem vonhatunk le határozott következtetést a versenyző pályafutására nézve. Az összetett versenyben elért sikere, hosszú pályafutása mindenesetre kivételes állóképességre vall, amivel jól összhangban van a fegyveres futásban aratott győzelme.

¹⁰² Ld. MORETTI 1953, nr. 86; ld. még uo. 254 sköv.; uő 1957, nr. 922-923, 925-926(?) 928(?); L. ROBERT, i.m. 184-185; MARÓTI, 15.

¹⁰³ Ld. MORETTI 1953, nr. 82; Maróti uo.; R. MERKELBACH, ZPE 11 [1973] 263. A két utóbbi versenyhez ld. MORETTI uo. 239, ill. 184. lap.

ZUR PROBLEMATIK DES WETTLAUFES UND DER REIHENFOLGE DER EINZELNEN DISZIPLINEN BEIM ALTGRIECHISCHEN PENTATHLON

Der erste Teil der Abhandlung befaßt sich mit der Länge des Stadionlaufes sowie mit seiner Stellung unter den anderen Disziplinen; im Anschluß daran wird die Reihenfolge der einzelnen Disziplinen des klassischen Fünfkampfes behandelt.

Nach der Analyse des verfügbaren literarischen und epigraphischen Quellenmaterials werden in der Arbeit folgende Schlußfolgerungen gezogen:

- 1/ Die Disziplin im Laufen beim Pentathlon war der Lauf über eine Stadionlänge.
- 2/ Der Stadionlauf war der erste Wettkampfdisziplin des Pentathlons.
- 3/ Die Reihenfolge der fünf Disziplinen beim Pentathlon war: Stadionlauf – Diskuswerfen – Weitsprung – Speerwurf – Ringen.

Im zweiten Teil der Arbeit werden zur Illustration der Wichtigkeit des Laufens mehrere Fälle angeführt, in denen der Sieger des Pentathlons in einer speziellen Laufdisziplin, im Stadionlauf und möglicherweise auch im Diaulos gewinnen konnte.

Die in der Abhandlung erwähnten Sieger sind: Xenophon aus Korinth, Phayllos aus Kroton, Nikoladas aus Korinth, Eupolemos aus Elis, Damiskos aus Messenien, zwei nicht beim Namen genannte Athleten aus Kos, Aelius Granianus aus Sikyon, Gorgos aus Elis, Demetrios aus dem zyprischen Salamis sowie Aur. Polykrates aus Kibyra.